

III BÖLMƏ. AQRAR-ƏRZAQ KOMPLEKSİNİN İNKİŞAFI PROBLEMLƏRİ

UOT 338.43

Aytac Fuad qızı XƏLİLOVA
dissertant: BDU,
xalilova_aytac@mail.ru

Elmi rəhbər: Vahid Hacıbəy oğlu ABBASOV,
i.e.d., prof., kafedra müdiri, BDU,
vahid.abbasov.56@mail.ru

AQRAR SAHƏDƏ MADDİ-TEXNİKİ RESURSLARDAN İSTİFADƏNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ SƏMƏRƏLİLİYİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: aqrar sahədə maddi-texniki resurslardan istifadənin mövcud vəziyyəti və səmərəliliyinin tədqiq edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası: kənd təsərrüfatı istehsalı sahələrinin maddi-texniki resurslarla təminatının nəzəri müddəalarına, bu sahədə dövlət tənzimlənməsinə dair hüquqi və normativ aktlar, ümumi və fərdi tədqiqat metodlarına əsaslanır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti: maddi-texniki resurslarla təminat səviyyəsinin, bunlardan istifadənin kənd təsərrüfatında istehsalın səmərəliliyinin artırılması məsələləri ilə əlaqədardır.

Tədqiqatın nəticələri: bütövlükdə kənd təsərrüfatı istehsalının davamlı inkişaf etdirilməsi, o cümlədən aqrar sahənin maddi-texniki bazasının modernləşdirilməsi fasiləsiz xarakter daşmalıdır; bu onunla əlaqədardır ki, texniki və texnoloji üstünlüyə malik olan istehsalçılar həm bazar fəaliyyətində rəqabət üstünlüyü əldə edir, həm də bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsal və xidmət fəaliyyətlərini davam etdirmək imkanları qazanırlar; resurslara tələbatın planlaşdırılmasından və müxtəlif səviyyələrdə qiymətlərin tənzimlənməsindən bir vasitə kimi istifadə edilməsi, aqrar sahənin iqtisadiyyatın başqa sahələri ilə istehsal-iqtisadi əlaqələrinin yaxşılaşdırılmasına, həmin əlaqələrin bu sahədə fəaliyyət göstərən məhsul istehsalçıları və istehlakçıları üçün daha əlverişli olmasına şərait yaradır; kənd təsərrüfatı istehsalçılarının istehsal ehtiyaclarını ödəyən maddi-texniki resurslarla təminatı mexanizmi yaranmış vəziyyətdən asılı olaraq ardıcıl təkmilləşdirilməni zərurləşdirir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi: müasir şəraitdə kəndli təsərrüfatlarının mülkiyyətində və istifadəsində olan yararlı torpaq sahələrinin azalması ilə maddi-texniki resurslarla təminat sahəsindəki uyğunsuzluğun aradan qaldırılması; resurs tutumlu istehsal sahələrinin maddi-texniki təchizatının, lizinq fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə, təsərrüfat subyektlərinin təmərkləşməsinə dair təklif və tövsiyələr.

Açar sözlər: *kənd təsərrüfatı, aralıq xərclər, maddi-texniki baza, lizinq xidmətləri, qiymət tənzimlənməsi.*

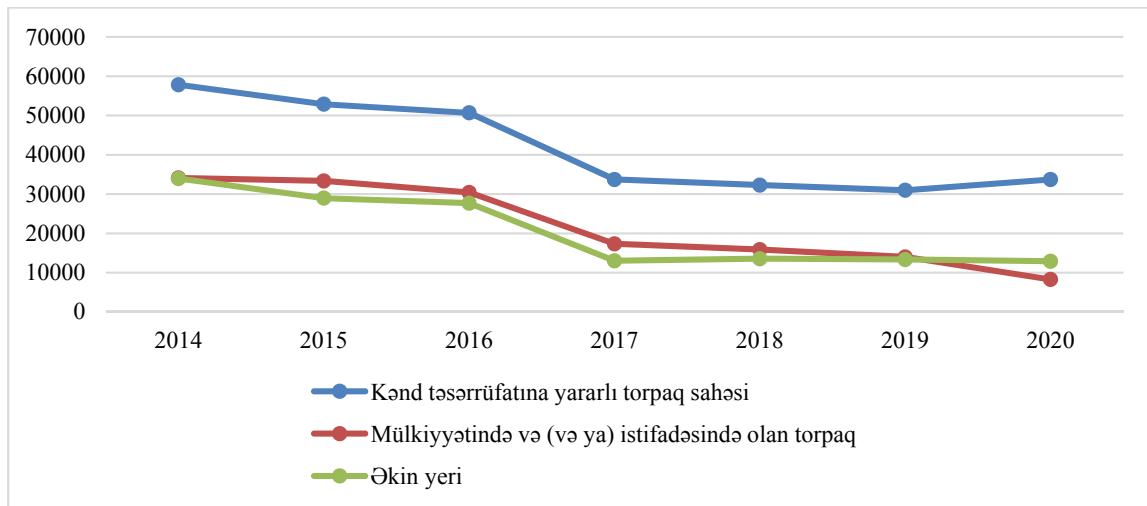
Aqrar sahədə maddi-texniki resurslardan istifadənin mövcud vəziyyəti

Maddi-texniki resurslar cəmiyyətin malik olduğu və geniş təkrar istehsal prosesində istifadə etdiyi əmək predmetləri və əmək vasitələrinin məcmusundan ibarətdir ki, bunlar da əmək vasitələri və əmək predmetlərində əks olunan istehsal vasitələrini özündə birləşdirir. Natural tərkibinə görə maddi-texniki resurslar maşın və avadanlıqlara, xammallara, əsas və köməkçi materiallara,

yanacağa, enerjiyə, hətta istehsal emalında başa çatmamış yarımfabrikatlara bölünür. Bu resurslar əhalinin normal yaşayış səviyyəsini təmin etmək üçün yaradılan şəraitləri təmin edən istehsal və qeyri-istehsal sferalarında istifadə olunur.

İstehsal və qeyri-istehsal sferalarında istifadə olunan bir növ resursların, xüsusilə də torpaq resurslarının artması əmək və resurslardan istifadənin artmasına səbəb olur. Kənd təsərrüfatında məhsul istehsalının artmasında istifadə olunan torpaq resurslarının, maşın və mexanizmlərin artması müxtəlif yanacaqlardan, mühərrik yağlarından, hətta traktorların və avtomobillərin təmiri üçün ehtiyat hissələrindən istifadəyə tələbatı artırır.

Torpaq resursları cəmiyyətin mövcud olmasında böyük rol oynamaqla, kənd təsərrüfatında maddi nemətlərin yaradılmasının vacib şərtini və təbii əsasını təşkil edir. Ona görə də torpaq resurslarından səmərəli istifadə olunması kənd təsərrüfatı istehsalında və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatında böyük əhəmiyyətə malikdir. Kənd təsərrüfatında bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının əldə olunması torpağın keyfiyyət göstəricilərindən və onun istifadə olunmasının şərtlərindən birbaşa asılıdır. “Torpaqlardan istifadənin iqtisadi səmərəliliyini müəyyən edən göstəricilər sırasında əmək məhsuldarlığının rolu böyükdür, ona görə də əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi üçün ilk növbədə buna təsir edən amilləri müəyyən etmək lazımdır” [3].

Şəkil 1. Fərdi sahibkarlıq təsərrüfatlarının mülkiyyətində və istifadəsində olan torpaqlar, hektar.

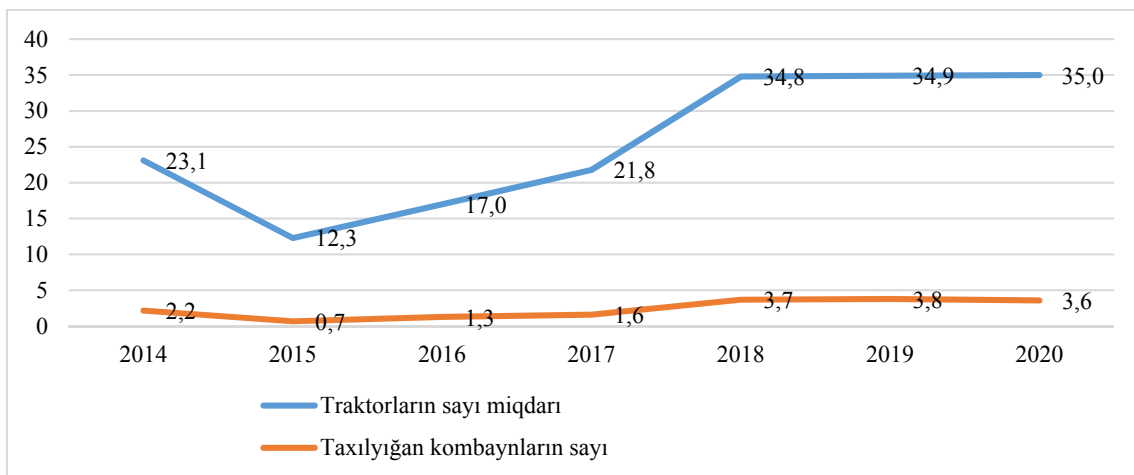
Ölkə üzrə ümumi torpaq sahələrinin tərkibində, 2020-ci ilə olan statistik məlumatlara əsasən, kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin xüsusi çəkisi 52,3% təşkil edir ki, bunun da cəmi 33,7 min hektarı, yaxud 0,74%-i fərdi kəndli təsərrüfatlarının payına düşür ki, bu da bazar təsərrüfatçılığı şəraiti üçün çox aşağı səviyyə hesab olunur. Fərdi sahibkarlıq təsərrüfatlarının kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin isə 38,3%-i əkin sahələrinin payına düşür ki, bu da 2014-cü ilə müqayisədə 2,6 dəfədən çox azalmışdır [1]. Fərdi sahibkarlıq təsərrüfatlarının mülkiyyətində olan kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların həcmi 2014-2020-ci illər ərzində 4,2 dəfə, əkin yerlərinin həcmi isə 2,6 dəfədən çox azalaraq 12,9 min hektar təşkil etmişdir.

Belə ki, hər 1000 hektar əkin sahəsinə düşən traktorların sayı 1990-cı ildəki 27 ədəddən 2009-cu ildə 13 ədədə qədər azalmışdır və sonrakı illərdə bu azalma nisbətən dayanmışdır. Ən çox azalma taxılıyığan və qarğıdalıyığan kombaynlarla təminatda yaranmışdır. Bütövlükdə kənd təsərrüfatının texnika ilə təminatının zəifləməsi 1990-2012-ci illər ərzində kəskin azalma ilə müşayiət olunsada, 2014-2020-ci illər ərzində 1000 hektar əkin sahəsinə düşən traktorların sayı 13 ədəddən 22 ədədə, yaxud da 1,7 dəfəyə qədər artmışdır. Taxıl əkini sahələrinin hər 1000 hektarına düşən taxılıyığan kombaynlardan sayı 2-dən 4 ədədə qədər, pambıqyığan kombaynlardan sayı 2-dən 5 ədədə

qədər, çuğunduryıǵan kombaynların sayı isə 2-dən 7 ədədə qədər artmışdır. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin və fərdi təsərrüfatlarının maşın, texnika və traktorlarla təminatının azalması təbii olaraq qoşqu vasitəsi kimi istifadə oluna biləcək at və eşşəklərin sayının artmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, hər min hektar əkin sahəsinə düşən atların sayı 1990-2012-ci illərlə müqayisədə 33 ədəddən 62 ədədə, eşşəklərin sayı isə 27-dən 38 ədədə qədər artmışdır.

Son zamanlar Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən “Aqrolizinq” Açıq Tipli Səhmdar Cəmiyyətinin regionlarda fəaliyyətinin genişləndirilməsi və bu sahəyə dövlətin maliyyə dəstəyinin gücləndirilməsi nəticəsində kəndli təsərrüfatlarının traktorlarla, maşın və mexanizmlərlə təminatında müsbət irəliləyişlərə nail olunsa da, bu fəaliyyət sferasındakı vəziyyət müasir tələblərə tam cavab vermir. Fərdi sahibkarlıq təsərrüfatlarının ən vacib kənd təsərrüfatı texnikası olan traktorlarla və taxılıyǵan kombaynlarla təminat səviyyəsinin artırılması daima diqqət mərkəzində saxlanılsa da, bunların sayındakı artımlar stabil deyidir. Fərdi sahibkarlıq təsərrüfatlarında müxtəlif texniki məqsədlər üçün istifadə olunan traktorların sayı 2014-2020-ci illər ərzində 23 ədəddən 35 ədədə qədər artsa da, 2015-ci ildə iki dəfəyə qədər azalma müşahidə edilmişdir. Taxılıyǵan kombaynların sayında isə cüzi artım müşahidə olunmuşdur.

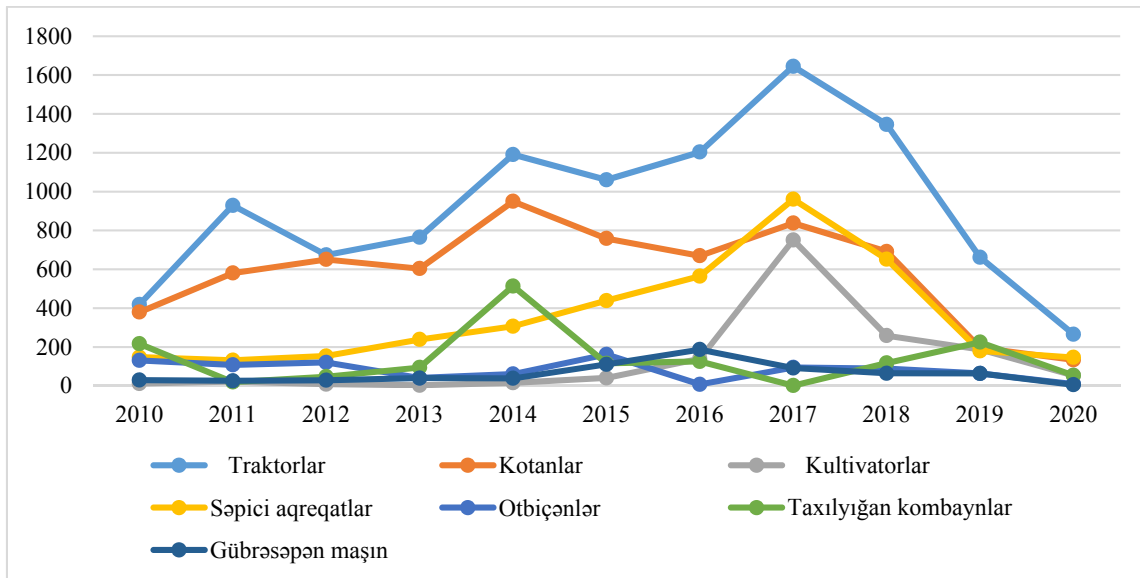
Qeyd olunan dəyişikliklər bütövlükdə kənd təsərrüfatı subyektlərinin maddi-texniki təchizatında daha müsbət dəyişikliklərlə müşahidə olunmaqdadır. “Aqrolizinq” Açıq Tipli Səhmdar Cəmiyyətinin regionlarda fəaliyyətinin genişləndirilməsi və bu sahəyə dövlətin maliyyə dəstəyinin gücləndirilməsi nəticəsində, kəndli təsərrüfatlarına traktorların, maşın və mexanizmlərin lizinqə verilməsində nəzərəcarpacaq irəliləyişlərə nail olunması daha fərqli dinamika ilə müşahidə olunur.

Şəkil 2. Ən vacib k/t texnikasının sayı.

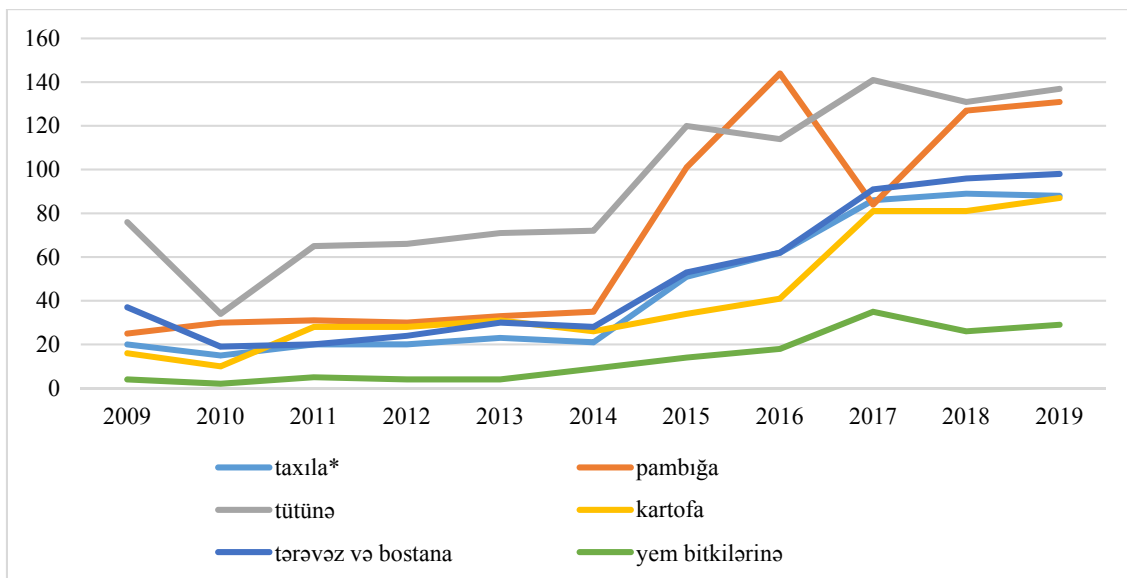
Belə ki, 2010-2017-ci illər ərzində lizinqə verilən traktorların sayı 400 ədəddən 1690 ədədə, səpin aqreقاتlarının sayı 150 ədəddən 1000 ədədə, kotanların sayı 400 ədəddən 800 ədədə, kultivatorların sayı 50 ədəddən 790 ədədə qədər artmışdır. Son on il ərzində lizinqə verilən taxılıyǵan kombaynların, otbiçənlərin və gübrəsəpən maşınların sayında isə ciddi dəyişikliklər müşahidə olunmamışdır (Şəkil 3).

Kəndli təsərrüfatlarının maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılmasına gedən yol, bu təsərrüfatların maliyyə imkanlarının yaxşılaşdırılmasından keçir. Kəndli təsərrüfatlarının pərakəndəliyi şəraitində istehsalın genişləndirilməsindən və gəlirliyin artırılmasından, ödəniş qabiliyyətli bazar təsərrüfatçılığının fəaliyyətindən danışmaq hələ tezdir. Kəndli təsərrüfatlarının maliyyə imkanlarının genişləndirilməsi və bununla da maddi-texniki təchizatın yaxşılaşması, təsərrüfatların təmərküzləşmə səviyyəsinin artması və ixtisaslaşmış iri təsərrüfatların yaradılmasının sürətləndirilməsini tələb edir.

Şəkil 3. Aqrolizinq ASC tərəfindən lizinqə verilmişdir, ədəd.

Kənd təsərrüfatının maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması və bu yolla da istehsalın həcmi artırılmasında əkin sahələrinə verilən gübrələrin həcmi də mühüm rol oynamaqdadır. Son illər əldə edilmiş nailiyyətlər, bu sahədəki işlərin real vəziyyəti xarakterizə olunmaqdadır. Əkin sahələrinə verilən gübrələrin həcmi artırılması mineral və üzvi gübrələrin qarşılıqlı əlaqələndirilməsi şəraitində həyata keçirilməklə yanaşı, gübrələrin saxlanması üçün nəzərdə tutulan anbar təsərrüfatının, gübrəsəpən texniki vasitələrin və elmi-məsləhət xidmətlərinin birgə fəaliyyəti nəticəsində yüksək səmərə verməyə qadirdir. Maddi-texniki təchizatın bu vacib seqmentində dayanıqlılığın möhkəmləndirilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi bitkiçilik məhsulları istehsalında texnoloji proseslərin rəvan və ardıcıl olaraq vaxtında həyata keçirilməsinə şərait yaratmaqla, öz növbəsində heyvandarlıqda da istehsalın artmasına və bütövlükdə kənd təsərrüfatında iqtisadi səmərəliliyin müəyyən qədər artmasına səbəb olmaqdadır. Əkin sahələrinə mineral gübrələrin verilməsi üzrə 2009-2019-cu ilə olan statistik məlumatların təhlilindən göründüyü kimi, texniki bitkilərə, heyvanlar üçün yem bitkilərinə və ərzaq mənsəli bitkilərin hər hektarına verilən miqdarında fərqliliklər müşahidə olunmaqdadır (Şəkil 4).

Şəkil 4. Əkinlərə mineral gübrələrin verilməsi, 100%-lik qidalı maddələrin verilməsi.

Pambıq istisna olmaqla, əsas növ kənd təsərrüfatı məhsullarının əkin sahələrinə verilən mineral gübrələrin miqdarı 2009-2010-cu illərdə kəskin azalmalarla müşahidə olunsa da, sonrakı 2010-2019-cu illərdə yüksək artımlarla müşahidə olunmuşdur. “Aqrolizinq” Açıq Tipli Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən mineral gübrələrin lizinqə verilməsi və kəndli təsərrüfatlarının gəlirlərinin artması ilə ödəmə qabiliyyətində müsbət meyillərin yaranması nəticəsində taxıl və kartof əkinlərinə verilən gübrələr 10 kq-dan 90 kq-a qədər, tərəvəz əkinlərinə verilən gübrələr isə 20 kq-dan 100 kq-ya qədər artmışdır. Yüksək gəlirliliyi ilə fərqlənən tütün və pambıq əkinlərinə verilən gübrələrin həcmi isə daha yüksək templərlə artaraq, 30 kq-dan uyğun olaraq 140 və 130 kq-a çatmışdır. Tütün və pambıq əkinlərinə verilən gübrələrin həcmnin yüksək olması digər bir tərəfdən tütün fermentasiya və pambıqtəmizləmə sənayesi müəssisələri tərəfindən xammal istehsalçılarında maliyyə dəstəyinin göstərilməsi ilə də əlaqədardır.

Məlum olduğu kimi, kənd təsərrüfatında sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərin mənfəətlilik səviyyəsi iqtisadiyyatın bir sıra başqa sahələrində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin mənfəətlilik səviyyəsi ilə müqayisədə xeyli aşağıdır. Belə vəziyyət kəndli təsərrüfatlarını istehsal məqsədləri üçün zəruri olan maddi-texniki resursların öz maliyyə vəsaitləri hesabına əldə edilməsinə imkan vermir. Ona görə də kənd təsərrüfatı istehsalı ilə məşğul olan fərdi sahibkarlara dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyi göstərilməsinə ehtiyac duyulmaqdadır.

Kənd təsərrüfatının müdafiəsinə yönəldilmiş tədbirlər sırasına sözügedən sahədə fəaliyyət göstərən məhsul istehsalçılarının vergilərdən azad edilməsi, onlara dövlət tərəfindən güzəştli şərtlərlə kreditlərin ayrılması, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı məqsədilə idxal edilən istehsal vasitələrinə güzəştli idxal gömrük rüsumlarının tətbiqi, “Aqrolizinq” ASC tərəfindən satılan kənd təsərrüfatı texnikalarının, maşın və avadanlıqların dəyərinin 40%-nin dövlət büdcəsindən ödənilməsi aiddir. Sadalanan bu tədbirlərin hamısı kənd təsərrüfatında istifadə edilən maddi-texniki resursların qiymətlərinin səviyyəsinə təsir edir, qiymət səviyyələrinin istehsalçılar üçün daha münasib olmasına şərait yaradır. Bu baxımdan həmin tədbirlər kənd təsərrüfatında maddi-texniki resurslarla təminatın tənzimlənməsi üzrə həyata keçirilən birbaşa və dolaylı tədbirlər sırasına aid edilə bilər. Bu tədbirlərin icrası nəticəsində istehsalçıların sərəncamlarında olan maddi-texniki resursların sürətlə yenilənməsi baş vermişdir.

Bu şəraitin yaranmasının başqa bir obyektiv səbəbi isə hər təsərrüfata düşən yararlı torpaq sahələrinin azalması, yəni istehsalın təmərküzləşmə səviyyəsinin optimal hədəflərə uyğun təşkil olunma bilməməsi və təsərrüfatlarda ənənəvi istifadə olunan iri həcmli maşınlarla, traktorlarla və sair texniki avadanlıqlara olan tələbatın azalmasıdır. Son illərdə təsərrüfatların xırdalanması ilə maliyyə imkanlarının zəifləməsi, yeni növ mini traktorlar və texnikalara olan tələbatı ortaya qoysa da, bunların ölkəyə gətirilməsində yeni bazarların fəth edilməsi, uzunmüddətli logistik fəaliyyətlərin həyata keçirilməsindəki təşkilati-iqtisadi çətinliklərlə əlaqədar olmuşdur. İstehsalın təşkilində istifadə olunan xammal və materialların bir hissəsi müəssisə və təsərrüfatların özləri tərəfindən istehsal olunur və istehsalın tələbatını ödəyir. Xammal və materialların qalan hissəsi isə iqtisadi fəaliyyətin digər sektorları ilə birbaşa və vasitəçilik əlaqələri vasitəsilə əldə edilir.

Aqrar sahədə maddi-texniki resurslardan istifadənin səmərəliliyi

Hazırda kəndli təsərrüfatlarının maddi-texniki resurslarla təminatı iki əsas istiqamətdə həyata keçirilməkdədir. Bunlardan birincisi maddi-texniki resursları istehsal edən sənaye müəssisələri və ya bu resursların təchizatı və satışını həyata keçirən təşkilatlarla əlaqə qurmaqla, kredit və ya möhlətli satış yolu ilə əldə olunmasından ibarətdir. Bu zaman kredit resurslarının faiz dərəcələri yüksək olduğundan, maddi-texniki resursların əldə olunması süni qiymət artımları ilə müşayiət olunaraq xərcləri artırır. İkincisi isə lizinq təşkilatları tərəfindən maddi-texniki resursların güzəştli şərtlərlə kəndli təsərrüfatlarına verilməsindən ibarətdir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, həmin texnikaların dəyərinin istehsalçılar tərəfindən ödəniləcək hissəsini iri təsərrüfatlar qarşılamaq imkanındadır. Xırda təsərrüfatlar belə imkanlara malik deyil və onların fiziki və iqtisadi ölçüləri buna imkan vermir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının maddi-texniki resurs əldə etmələri

qaydalarında son dövrlər edilən dəyişikliklər dövlətin bu məqsədlə ayırdığı vəsaitdən daha qənaətlə istifadəyə imkan verəcəkdir. Belə ki, əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq hazırda məhsul istehsalçılara lazım gələn texniki resursların müxtəlif şirkətlər tərəfindən gətirilməsi fərdi sifarişlər əsasında. Əvvəlki dövrlərdə isə bundan fərqli olaraq texniki resurslar bu sahədə müstəsna hüquqlara malik olan “Aqrolizinq” ASC tərəfindən gətirilib istehsalçılara təklif edilirdi. Kiçikölçülü təsərrüfatların isə həmin qurumdan tələb olunan resursları əldə etmək imkanları olmadığına görə onların satışı problemə çevrilirdi. Hazırda bu resurslar konkret tələb irəli sürən sahibkarlıq strukturuna çatdırılır və sifariş ünvanlı xarakter daşıyır.

Fərdi sifarişçi qismində çıxış edən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçısı resursu əldə edərkən onun dəyərinin 20%-ni ödədikdən sonra həmin resursun dəyərinin 40%-i dövlət büdcəsindən ödənilir. Texnikaların dəyərinin qalan hissəsi nəzərdə tutulan dövrdə məhsul istehsalçıları tərəfindən qarşılır. Kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazasının inkişaf mexanizminin təkmilləşdirilməsi Dünyanın əksər ölkələrində kənd təsərrüfatında istifadə edilən maddi-texniki resursların, eyni zamanda kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri tənzimlənir. Bu zaman qiymətlərin səviyyəsinə həm birbaşa, həm də dolaylı müdaxilələrdən istifadə edilir. Qiymətlərin səviyyələrinə belə müdaxilələr zamanı bir tərəfdən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara, başqa bir tərəfdən isə maddi-texniki resurs istehsalçılara geniş təkrar istehsalı həyata keçirmək üçün əlverişli imkanlar yaradılır. Bütün bunlara nail olmaq üçün kənd təsərrüfatında qiymət dispariteti (uyğunsuzluğu) fasiləsiz surətdə öyrənilir, qiymətlərin artım sürətinin hansı bazar subyektlərinin xeyrinə dəyişməsi aşkara çıxarılır və qiymət uyğunsuzluğunun aradan qaldırılması üçün təsirli tədbirlər işlənib hazırlanır və reallaşdırılır.

Ölkəmizə gəldikdə, onu qeyd edə bilərik ki, bizdə çoxsaylı maddi-texniki resurslar istehsal edilmədiyinə görə həmin resursların dinamikasını öyrənmək və onları kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin dinamikası ilə müqayisə etmək çətinliyi meydana çıxır. Həm də burada onu qeyd etmək yerinə düşər ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının istehsal ehtiyaclarını qarşılamaq üçün texnikalar çox müxtəlif ölkələrdən (Almaniyadan, Türkiyədən, İrandan, Yaponiyadan, Rusiyadan və s.) gətirilir və həmin ölkələrin hər il seçilməsi dayanıqlı xarakter daşır. Ona görə də istehsalçılar tərəfindən istifadə edilən texniki resursların qiymətlərinin dinamikasına aydınlıq gətirmək çətin olur. Bu resursların yalnız müəyyən hissəsinin konkret ilə aid qiymətlərini əldə etmək mümkündür.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatında istifadə edilən mineral gübrələrin qiymətləri dolaylı vasitələrdən istifadə edilməklə tənzimlənir və bu tənzimləmə elə həyata keçirilir ki, istehsalçıların müxtəlif gübrələrə əlyətərliyi təmin olunsun. Gübrələrin qiymətlərinin subsidiyalaşdırılması buna imkan verir. Ölkənin müxtəlif regionlarında gübrələrə istehsalçıların əlyətərliyinin təmin olunması məqsədilə əksər rayonlarda satış bazarları yaradılmışdır. Bu, istehsalçılara vəsaitlərinə qənaət etməklə gübrələrin məhsul istehsalına yaxın yerlərdə əldə edilməsinə imkan verir. Gələcəkdə gübrə istehsalı üçün ölkədə müvafiq infrastrukturun inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur. “Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birgə, zərurət yarandıqda, gübrə (eyni zamanda biogübrə) istehsal edən zavodların yaradılmasında özəl sektora lazımi dəstəyin verilməsini nəzərdən keçirəcəkdir. Neft-qaz sektorunda mövcud olan potensial imkanlardan biri də gübrə zavodlarının tikilməsidir və kənd təsərrüfatı sektorunda görülən tədbirlər belə imkanlara uyğun olaraq koordinasiya ediləcəkdir” [2, s. 94].

Kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazasının formalaşdırılması və inkişafı məsələlərinə “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə geniş diqqət yetirilmişdir. Bu sənəddə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının müvafiq texnika və avadanlıqlarla təminatı və aqroservis bazarının inkişafı baxımından istismar müddəti başa çatmış texnikaların yeniləri ilə əvəz edilməsi, kiçik və orta ölçülü təsərrüfatçılıq subyektlərinin spesifik ehtiyacları nəzərə alınmaqla onların maşın, texnika və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması, rəqabətin və keyfiyyətin təmin olunması məqsədilə aqroservis xidməti

göstərən biznes subyektləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi kimi aktual məsələlər müəyyənləşdirilmişdir [2].

Göründüyü kimi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının müvafiq maşın, texnika və avadanlıqlarla təminatının həlli gələcəkdə də dövlətin lazımı diqqət yetirəcəyi problemlər sırasına daxil olacaqdır. Problemin həllinə belə yanaşma sayəsində, fikrimizcə, qlobal rəqabətin genişləndiyi dövrdə yerli müəssisə və təsərrüfatların rəqabətqabiliyyətliliyinə nail olmaq olar. Bütün bunlarla yanaşı, onu da qeyd etmək lazımdır ki, istehsalçılara lazım olan texniki resursların müəyyənləşdirilməsində onların fikirlərinin öyrənilməsi çox təqdirəlayiqdir. Bu barədə Strateji Yol Xəritəsində göstərilir: “Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal və emalı üzrə kiçik və orta təsərrüfat subyektlərinin itkilərinin azaldılması, eləcə də səmərəliliyin artırılması üçün onların kiçikhəcmli texnikaya, maşın və avadanlıqlara ehtiyaclarını öyrənmək məqsədilə sorğular və təhlillər aparılacaqdır. Bunun əsasında təsərrüfatların kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının yaxşılaşdırılması üçün təkliflər hazırlanacaqdır” [2, s. 91].

İndiki şəraitdə ölçüsündən asılı olmayaraq, təsərrüfat subyektlərinin maddi-texniki resurslarla təminatına dair qəbul edilən qərarların əsasında onlardan sorğu vasitəsilə əldə edilən informasiyaların dayanması həmin subyektlərin bazar fəaliyyətinin səmərəliliyinin daha da yüksəlməsinə gətirib çıxara bilər. Fikrimizcə, təsərrüfat rəhbərləri arasında sorğuların müntəzəm olaraq hər il keçirilməsi məqsədmüvafiqdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 31 yanvar tarixli 11 və 12 nömrəli qərarlarına əsasən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsində istifadə edilən və lizinq müqaviləsinin obyektı olan əksər maşın və texniki vasitələr, o cümlədən traktorlar, suvarma qurğuları, torpağın hazırlanması və işlənməsi üçün katoklar, kənd təsərrüfatı bitkilərinin yığılması və ya döyülməsi üçün maşın və mexanizmlər, otbiçənlər, yumurta, meyvə və ya digər kənd təsərrüfatı məhsullarının təmizlənməsi, sortlaşdırılması və ya çıxdaş edilməsi üçün maşınlar, sağıcı qurğu və aparatları, südün emalı və təkrar emalı üçün avadanlıqlar, toxumların yetişdirilməsi üçün avadanlıqlar, quşçuluq üçün inkubatorlar və bruderlər, toxum, taxıl və paxlalı bitkilərin təmizlənməsi, çeşidlənməsi və ya kalibrovka edilməsi üçün maşınlar, unüyütmə sənayesi üçün avadanlıqlar və ya taxıl və quru paxlalıların emalı üçün avadanlıqlar və s. idxal edilərkən idxal rüsumundan və əlavə dəyər vergisindən azaddırlar [5].

Kənd təsərrüfatında maddi-texniki resurslardan səmərəli istifadə olunmasında ən vacib tələblərdən biri kənd təsərrüfatının xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasıdır ki, bunun da şərtləndirici amilləri torpaq resurslarının fiziki və bioloji xüsusiyyətlərindən, iqtisadi rayonların təbii-iqlim şəraitlərinin və istehsalın mövsümliliyinin dəyərləndirilməsindən, bitkilər və heyvanlar kimi canlı orqanizmlərin və sənaye istehsalçılarından əldə olunma şəraitlərindən ibarət olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin və fərdi sahibkar təsərrüfatlarının əsas iqtisadi göstəriciləri, Dövlət Statistika Komitəsi, 2021-ci il, s. 208.
2. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı.
3. Vəliyev, A.H. Torpaqlardan səmərəli istifadənin və torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsinin hüquqi-iqtisadi aspektləri, Bakı, Avropa nəşriyyatı, 2019, s. 71.
4. Экономическое регулирование воспроизводства в аграрном секторе экономики / М.: НИПКЦ Восход – А, 2008, 132 с.
5. <https://agro.gov.az/az/doevlet-desteyi>.

*Айтадж Фуад кызы Халилова
диссертант: БГУ,
xalilova_aytac@mail.ru*

*Науч. руководитель: Вахид Гаджибей оглы Аббасов,
д.э.н., проф., заведующий кафедрой БГУ,
vahid.abbasov.56@mail.ru*

Современное состояние и эффективность использования материально-технических ресурсов в сельском хозяйстве

Резюме

Цель исследования: изучить современное состояние и эффективность использования материально-технических ресурсов в аграрном секторе.

Методология исследования: основана на теоретические положения по обеспечению сельскохозяйственного производства материально-техническими ресурсами, нормативно-правовые акты по государственному регулированию в этой сфере, общие и индивидуальные методы исследования.

Значимость исследования: связана с вопросами повышения уровня обеспеченности материально-техническими ресурсами, эффективностью их использования в сельскохозяйственном производстве.

Результаты исследования: устойчивое развитие сельскохозяйственного производства в целом, а также модернизация материально-технической базы агропромышленного комплекса должны носить непрерывный характер; это связано с тем, что производители, обладающие техническими и технологическими преимуществами, имеют конкурентное преимущество в рыночной деятельности, а также возможность продолжения производственной и сервисной деятельности в условиях рыночной экономики; использование в качестве инструмента планирования спроса на ресурсы и регулирования цен на различных уровнях создает условия для совершенствования производственно-экономических связей аграрного сектора с другими отраслями экономики, делая эти отношения более благоприятными для производителей и потребителей, работающих в этой сфере; механизм обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей материально-техническими ресурсами для обеспечения их производственных нужд требует постоянного совершенствования в зависимости от ситуации.

Оригинальность и научная новизна исследования: устранение несоответствий в обеспеченности материально-техническими ресурсами при сокращении полезных земель, находящихся в собственности и пользовании фермерских хозяйств в современных условиях; предложения и рекомендации по совершенствованию логистики ресурсоемких производств, лизинговой деятельности, концентрации хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, промежуточные затраты, логистика, лизинговые услуги, регулирование цен.*

Aytaj Fuad KHALILOVA
phd. candidate: BSU,
xalilova_aytac@mail.ru

Scientific leader: Vahid Hajibey ABBASOV,
Doctor of Economics, Professor,
Head Department of BSU,
vahid.abbasov.56@mail.ru

Current state and efficiency of use of material and technical resources in agriculture

Summary

The purpose of the study: to study the current state and efficiency of the use of material and technical resources in the agricultural sector.

Research methodology: based on theoretical provisions for providing agricultural production with material and technical resources, legal acts on state regulation in this area, general and individual research methods.

Significance of the study: connected with the issues of increasing the level of provision with material and technical resources, the efficiency of their use in agricultural production.

Results of the study: the sustainable development of agricultural production in general, as well as the modernization of the material and technical base of the agro-industrial complex should be continuous; this is due to the fact that manufacturers with technical and technological advantages have a competitive advantage in market activities, as well as the ability to continue production and service activities in a market economy; use as a tool for planning the demand for resources and regulating prices at various levels creates conditions for improving the production and economic relations of the agricultural sector with other sectors of the economy, making these relations more favorable for producers and consumers working in this area; the mechanism for providing agricultural producers with material and technical resources to meet their production needs requires constant improvement, depending on the situation.

Originality and scientific novelty of the research: elimination of inconsistencies in the provision of material and technical resources while reducing useful land owned and used by farms in modern conditions; proposals and recommendations for improving the logistics of resource-intensive industries, leasing activities, concentration of economic entities.

Key words: *agriculture, intermediate costs, logistics, leasing services, price regulation.*